

The Effects of Urbanization on Agricultural Land in the Middle Aras Basin and The Reflection of Regional Problems on Their Economies

Hasan ALPAGU *

* Yrd. Doç. Dr. , Nişantaşı Üniversitesi- İİSBF

E-mail: hasan.alpagu@nisantasi.edu.tr

Copyright © 2018 Hasan ALPAGU. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

The rivers basins have been chosen as habitation places due to their functions as meant of transportation, source of drinking water, irrigation etc. Rivers also are choosing as residential area due to their role and contribution to the visual beauty to the environment. Aras River also occupies such an important role for being choosing to living and residential areas with several natural features. The Middle Aras Basin have significant water resources including rivers, Iğdır Plain, the Ararat Mount and many other beauties of nature as well as has productive agricultural areas. On the other hand, The Middle Aras River Basin is in a key geographical location between Asia and Europe and this strategic location known as an area historical Silk Road across. The strategic importance of basin remains significant for centuries as it today is. However, in recent years there is a rapid migration stream to this basin and agricultural areas as a result of this development is opened to new buildings in order to overcome housing requirements of new comers. The result of this construction, agricultural land is shrinking in basin and agricultural production is declining. For example, in Iğdır Plain cotton production has ended and the encyclical, apricot and apple orchard areas are narrowed. These declines are occurring in the amount of fruits and vegetables grown primarily in the Plains of Iğdır. In fact, it is observed that the internal migration and urbanization along region change the economic preferences of people of region and where there is a tendency of converting the areas to settlement instead of agriculture in the basin.

Keywords: Urbanization, agriculture, Aras basin, environmental balance, migration, change

Orta Aras Havzası'nda Şehirleşmenin Tarım Alanları Üzerinde Etkileri ve Bölgesel Sorunların Ekonomiye Yansımaları

ÖZET

Nehirlerin geçtiği bölgeler tarih boyunca başta tarımsal alanların sulanması, taşımacılık, canlıların içme suyu ihtiyacı ve yaşam alanlarının inşa edilmesi için gerekli altyapıyı sağladığında yerleşim alanı olarak tercih edilmiştir. Nehirler ayrıca doğaya görsel güzellik kattığı için insanların yerleşim alanı olarak seçilmesinde önemli roller üstlenmiştir. Aras Nehri bu özelliği ile önemli bir yaşam ve yerleşim alanı olmuştur. Orta Aras Havzası Iğdır Ovası gibi verimli tarımsal alanları, başta Aras nehri olmak üzere önemli su kaynaklarını bünyesinde barındırması, Ağrı Dağı gibi diğer birçok doğa güzelliklerine sahip

olması sebebiyle bölgesinde özel bir öneme sahiptir. Öte yandan Asya ile Avrupa arasında kilit bir coğrafik konumda olan Orta Aras Havzası tarih boyunca da İpek Yolunun geçtiği bir alan olarak ön plana çıkmıştır. Havza günümüzde stratejik önemini korumaktadır. Ancak bu alan son yıllarda hızlı bir iç göç almakta ve bunun sonucu olarak tarımsal alanlar imara açılmaktadır. Bu yapılaşma sonucu havzanın tarım alanları daralmakta ve tarımsal üretim azalmaktadır. Örneğin Iğdır Ovasında pamuk üretimi tamimiyle son bulmuş, kaysı ve elma bahçesi alanları daralmıştır. Böylece Iğdır Ovasında yetişen başlıca meyve ve sebze miktarında düşüşler yaşanmaktadır. Gerçekte de iç göç ve şehirleşme ile birlikte ekonomik tercihlerin değiştiği ve havzanın tarım yerine yerleşim yerine dönüştürme süreci yaşadığı gözlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şehirleşme, tarım, Aras havzası, çevre dengesi, göç, değişim.

1. Giriş

İktisadi tercihler ve politik türbülansalar birbirleriyle yakın bir ilişki ve etkileşim süreci içerisinde bulunurlar. Başka bir anlatımla iktisadi gelişmeler politik olaylardan olumlu veya olumsuz etkilenebilir. Özellikle de siyasi sorunlarını çözemeyen bölge ve ülkeler bu sorunlarla doğrusal bir şekilde bazı ekonomik dezavantajlara katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Çünkü çözülmeyen siyasi meseleler ekonomik sorunları beraberinde getirmektedir. Öyle ki ekonomik çıkarlarını siyasi önceliklerine kurban eden bir strateji izleyen ülkeler değişik yöntem ve politikalar izlemektedirler. Politik tercihler sonucunda ekonomik ambargo ve tek taraflı veya karşılıklı ekonomik faaliyetleri durdurma kararlarına Türkiye ve Ermenistan arasındaki sınırları kapatma kararı gösterilebilir. Bu kararın arkasındaki politik nedenlerin varlığını sürdürmesi iki ülke arasında dondurulan ekonomik faaliyet sirkülasyonunun durumunda bir iyileşmenin oluşmasını engelleyecektir. Ekonomik faaliyetlerin politik amaçları gerçekleştirmek için veya politik sorunlara tepki olarak kısıtlanması tarih boyunca başvurulan bir politika aracıdır. Ekonomik ambargo veya ekonomik dışlamaya bölgesel bazda Türkiye ve Ermenistan arasındaki sınır kapılarının kapatılması örneği dışında ABD ve bazı müttefiklerinin İran ve Kuzey Kore'ye uyguladığı ekonomik ambargo uluslararası bir örnek olarak ön plana çıkmaktadır.

Bir ülkenin veya bölgenin ekonomisini etkileyen diğer önemli önemli konular ise sahip olduğu yer altı kaynakları, flora ve faunası, tarımsal alanlarının verimliliği ve dolayısıyla tarım alanlarının şehirleşme karşısındaki konumudur. Orta Aras havzasında özellikle siyasi sorunlar ve şehirleşme aynı boyutlarda bölgedeki ülkeler arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri ve tarım alanları üzerinde etkilerini göstermektedir. Diğer yandan havzanın zengin flora ve faunası, verimli tarım arazileri ve ılıman iklimimin sağladığı avantajlar siyasi sorunlar ve düzensiz kentleşme sonucu verimliliğini ve avantajlarını yitirmektedir.

Türkiye, Nahcivan ve Ermenistan sınırları içerisinde bulunan Orta Aras Havzası tarıma elverişli bir alan olarak bilinmektedir. Bu bölgede Aras nehrinin sürükleyip getirdiği humuslu topraklar, Ağrı Dağı ve Alagöz dağları ile Aras Nehrinin sağladığı su kaynakları, bölgenin deniz seviyesinde bir ovoidan oluşması ve bölgenin ılıman iklimi gibi birçok avantajlı coğrafik ve ekolojik özelliğin bir araya gelmesinden kaynaklanan tarımsal bir verimlilik ön plana çıkmaktadır. Ancak bu alan son yıllarda hızlı bir iç göç almakta ve bunun sonucu olarak tarımsal alanlar imara açılmaktadır. Bu yapılaşma sonucu havzanın tarım alanları daralmakta ve tarımsal üretim azalmaktadır. Örneğin Iğdır Ovasında pamuk üretimi tamimiyle son bulmuş, kaysı ve elma bahçesi alanları daralmıştır. Böylece Iğdır Ovasında yetişen başlıca meyve ve sebze miktarında düşüşler yaşanmaktadır. Bu durumun diğer bir sebebi de tarımsal ürün işleme ve entegre alt yapısının bölgede olmaması ve ham ürünlerin başka bölgelere nakliyesinin masraflı ve yetersiz olmasıdır. Gerçekte de iç göç ve şehirleşme ile birlikte ekonomik tercihlerin değiştiği ve havzanın tarım yerine yerleşim yerine dönüştürme süreci yaşadığı gözlenmektedir.

Bu havzanın tarım ürünleri ve ticari ilişkilerin gelişmesi yönündeki en önemli engellerden biride Ermenistan, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki siyasi sorunların günümüze yansımaları gibi anlaşmazlıklar gelmektedir. Bu sorunların havzanın tarımsal üretimini, sınır ticaretini ve kentsel gelişim sürecini olumsuz etkilediği bir gerçektir. Bütün bu nedenler bir araya gelince bu bölgenin verimli toprağı ve jeopolitik konumunun sunduğu ekonomik avantajlarının yeterince değerlendirilmediği ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada yukarıda sözü edilen sorunlar kalitatif ve kantitatif verilere dayanarak analiz edilmiştir. Varılmak istenen sonuç ise çeşitli sorunlara rağmen havzanın ekonomik ve sosyal olarak nasıl kalkınacağını ve olası çözüm imkânlarının neler olduğu ve nasıl hayata geçirebileceğini alanında katkıda bulunmaktadır.

2. Tanım ve Metodoloji

Bu çalışmanın odak noktası Orta Aras havzasıdır. Son 20 yıl içerisinde bu alan şehirleşme sonucu tarım ekonomisi açısından hızlı bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamaktadır. Bu süreçte şehirleşme tarım alanlarını tehdit etmekte ve havzanın flora ve fauna zenginliği de bu çerçevede zarar görmektedir. Çalışma böylece bu havzayı ve dolayısıyla çevreyi korumaya yönelik bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Nehir yatakları sağladıkları doğal avantajlar, tarımsal verimlilik, flora ve fauna çeşitliğine imkân sağlamaları ve iklime dayalı koşullardan kaynaklanan diğer ekonomik avantajlardan dolayı toplumların ekonomi yaşamında ayrı bir yere sahip olmuşlardır. İlk şehirlerin kurulması ve dolayısıyla medeniyetin başlangıcı yine nehirlerin geçtiği verimli havzalara borçludur. Mezopotamya medeniyeti Fırat ve Dicle nehirlerine borçludur. Aynı şekilde Mısır medeniyeti Nil sayesinde gelişmiştir. Aras nehri havzası da dağlık bir coğrafya alan olan Doğu Anadolu ile Hazar denizi arasında bir geçiş güzergahı işlevi gördüğünde kendisine has bir yerleşim alanı olmuştur. İpek yolu bu havzadan geçmiş ve nehir boyunca farklı genişlikte olan verimli tarım arazileriyle önemli bir ekonomik alan özelliği taşımaktadır.

Aras nehri ayrıca günümüzde olduğu gibi tarihte de medeniyetler için önemli bir yerleşim alanı olmuş ve ülkeler arasında bir doğal sınır özelliği taşımıştır. Örneğin günümüzde Aras nehri Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır ayrımını belirlerken, Heredotos'un aktardıklarına göre İskit'ler ile Med'ler arasında sınır çizgisini oluşturmuştur. Böylece bu nehirde her iki medeniyet hem faydalanabilmiş ve hem de çatışmaları azaltmıştır (Çilingiroğlu, 1994:67-98). Ayrıca Aras nehri ve dolayısıyla Aras havzası çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu açıdan havzanın farklı bölgelerinde farklı sosyoekonomik ve coğrafik özellikler ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda orta Aras havzası kendisine has özellikleriyle diğer kısımlarından ayrı olarak ele almak daha isabetli bir yaklaşım olacaktır (Özgül, 2011:75).

Bu çalışmada metot olarak deskriptif bir yaklaşıma başvurulmuştur. Ayrıca bir araştırmada sınırlama (delimitation) çalışmanın daha etkin ve verimli olması için kapsamının daraltılması veya konunun bölümlendirmesini gerektirmektedir (Armstrong, 1974:213-214). Bu bağlamda araştırma alanı sınırlandırılması olarak bu çalışmada sadece "orta Aras havzası" ele alınmıştır. Bingöl dağlarından doğan Aras nehrinin kaynağı ile Erzurum bölümü arasındaki alanına ise yukarı Aras Havzası denilmektedir. Aras nehri Tekman çaylarını, Pasinler çayını, Kağızman çaylarını bünyesine kadar giderek güçlenerek orta Aras Havzasına ulaşır. Böylece orta Aras Havzası Kars ve Iğdır ile Nahçıvan ve Ermenistan'ın güney bölgesinden meydana gelen alanı ifade etmektedir. Bu alan aynı zamanda Aras nehrinin etkisini en etkin bir şekilde gösterdiği ve verimli toprakları ve ılıman iklimiyle ön plana çıkmaktadır (Deniz, Tuysuz, 2015:225-234).

3. Orta Aras Havzasındaki Mevcut Sorunların Ekonomik Boyutu

Ülkelerin ve bölgelerin refahında çeşitlilik etkenler ön plana çıkmaktadır. Bunların başında ise doğa ve coğrafi konum gelmektedir. Diğer etken ise bölgenin politik ve kurumsal yapısı ve bölgede yer alan ülke ve toplumların bu süreçte birbirleriyle barışa ve refaha dayalı iş birliğidir. Konuya orta Aras havzası açısından bakıldığında bölgede bu konuda sağlam bir iş birliğinden söz etmek mümkün değildir. (Venables, 2009:84). Ancak buna rağmen bölge tarih boyunca farklı medeniyetler için önemli bir yaşam alanı olma özelliğini korumuştur. Arkeolojik kazılardan elde edilen bilgilere göre Orta Aras Havzası demir çağında da günümüzde olduğu gibi önemli bir tarımsal alan olarak ön plana çıkmıştır (Aktüel Arkeoloji, 2012).

Nehirler tarih boyunca başta tarımsal alanların sulanması, taşımacılık, canlıların içme suyu ihtiyacı ve yaşam alanlarının inşa edilmesi için gerekli altyapıyı sağladığında yerleşim alanı olarak tercih edilmiştir. Nehirler ayrıca doğaya görsel güzellik kattığı için insanların yerleşim alanı olarak seçilmesinde önemli rol üstlenmiştir. Aras Nehri bu özelliği ile önemli bir yaşam ve yerleşim alanı olmuştur. Aras Nehri Iğdır Ovası ve Sürmeli Çukuru havzası ile birleştiğinde Orta Aras Havzasını oluşturmaktadır. Nehrin geçtiği bu alan ovanın verimi ile birleşince bölgenin önemli bir tarımsal alanı oluşmuştur. Aras Nehri Bingöl dağlarından doğarak Azerbaycan'da Kura Nehri ile birleşip Hazar Denizine dökülene kadar bölgenin su kaynaklarından beslenerek bölge toprağını sulama ihtiyacını karşılayacak güçlü bir özellik kazanmaktadır. Başka bir deyişle Aras Nehri bölgenin tarımsal ve doğal verimini artırmak için bir kooperatif fonksiyonu görmektedir (Erentöz, 1954:1-58).

Orta Aras Havzası tarih boyunca ekonomik ve özellikle tarım ekonomisi için önemli bir yere sahip olmuştur. Aras Nehri ve çevre dağlarından gelen su kaynaklarıyla beslenmektedir. Böylece tarım açısından önemli olan su ve verimli toprak gibi iki ana faktörün mevcudiyeti söz konusu olmaktadır. Ancak şehirleşme ve bölgedeki sosyolojiktik sorunlar bu avantajların optimal devreye girmesini zaman zaman sekteye uğratmaktadır. Özellikle de Aras nehri havzası yoğun şehirleşme, barajların kurulması ve çevresel tahribe rağmen tatlı su kaynakları hala verimli ve havza su sıkıntısı çekmeyen bölgeler arasında yer almaktadır. Bu özelliğini koruması için bölge ülkeleri ve yerel belediyelerin özel projeler geliştirmeleri gerekmektedir (TEMA, 2011). Diğer yandan bu bölgedeki sorunlar iki ana başlık altında ele alınabilir. Bunlar;

- Sosyoekonomik
- Jeopolitik sorunlardır.

Bu sorunların ortak noktası ise bölgeye has entegrasyon sorunları ve yeni dengelerin kurulmasına dayalı zorluklardır. Gerçekten de komünist rejiminin dağılmasından sonra ekonomik dengelerin özellikle üretim sektörü açısından bir çıkmaza girmesinin meydana getirdiği mal ve hizmet sektöründeki yapısal sorunlar ve bu yetersizliklerin doğurduğu krizler Ermenistan ev Gürcistan gibi ülkelerin ekonomileri üzerine olumsuz etkiler yaratmıştır. Daha önce tamamıyla kamu tarafından üretilen mal ve hizmetlerin komünizmin çökmesiyle sınırlı orandan üretilebilmesi ve bazı sektörlerde üretimim tamamıyla imkânsız hale gelmesi ve özel sektörün ise bu fonksiyonu yerine getirebilecek alt yapıdan yoksun olması bu sorunları daha derinleştirmiştir. Ayrıca Kafkasya bölgesinde etnik çatışmaların ve bu çatışmaların doğurduğu ekonomik sıkıntıların bölgesel sonuçları (negatif spillover etkisi) Orta Aras Havzası üzerinde de etkili olmaktadır. Özellikle de Ermenistan'ın Türkiye ve Azerbaycan ile yaşadığı siyasi sorunlarının devam etmesi, bu alanda ekonomik gelişmeleri olumsuz etkilemektedir.

Diğer yandan küreselleşmeyle birlikte insanların şehirlerde yaşamayı tercih etmesi yönündeki eğilimle birlikte kırsal kesimden bölgenin şehir merkezlerine ve diğer bölgelere yoğun göç dalgaları oluşmaktadır. Bu durumda bölgenin tarıma dayalı ekonomisi için birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar:

- Havzanın şehirleşmeye daha uygun olması nedeniyle göç alan bir konumda olması. Böylece ovadaki tarım alanları göçle gelen nüfusun konut ihtiyacını karşılamak için imara açılması.

- Kırsal kesimde göçün artması bu alandaki tarım ve hayvancılığının azalması. Böylece bölgeye has gelir kaynakları azalması.
- Yoğun göç hareketleri sonucu artan şehirleşme çarpık kentleşmeye ve çevre kirliliğine yol açmaktadır.
- Göçle gelen nüfusun şehirlerdeki meslek alanlarında yeterli kalifikasyonlara sahip olmaması işsizliğe yol açmakta ve iş verimliğine olumsuz etki yapmaktadır.

Bu gelişmeleri müteakiben bölgedeki sorunların küreselleşme ile birlikte çözülmediği görülmektedir. Bu bağlamda sınır ticareti ve dış ticaret ve FDI akımları diğer bölge ve ülkelere nazaran istenilen seviyeye ulaşmamaktadır. Aşağıdaki tabloda bu sorunun Ermenistan ile Türkiye arasındaki ilişkilere yansımaları kısaca özetlenmiştir. Bu tablolarda siyasi sorunların ekonomik açıdan aşağıdaki sonuçları tespit edilmiştir:

- Maliyet artırıcı
- Zaman ve mekân bağlamında verim kaybı
- Ticari sirkülasyonların sektöre uğraması veya durması gibi temel sorunlar ön plana çıkmaktadır.

Tablo I: Türkiye-Ermenistan sınırının kapalı kalması durumunda kullanılan sınır kapıları ve açılması durumunda kullanılacak sınır kapıları vasıtasıyla Türkiye'nin bazı şehirleri ve Erivan arasındaki mesafeler (km)

Şehirler	Sınırın Kapalı Kalması Durumu			Sınırın Açık Olması Durumu	
	Sarp Sınır Kapısı (Artvin)	Türkgözü Sınır Kapısı (Ardahan)	Aktaş Sınır Kapısı (Ardahan)	Akyaka Sınır Kapısı (Kars)	Alican Sınır Kapısı (İğdır)
Trabzon	843,8	870,7	596,9	564	633,2
İğdır	1.023,5	753,3	483,6	280	72,5
Kars	895,6	606,7	326,6	207,9	194,9
Ardahan	789,5	562,4	289,1	273,2	289,7

Kaynak: Bocutoğlu, Ersan, ve Bulut, Emre, Türkiye-Ermenistan Sınırının Açılmasının Olası Ekonomik Etkilerinin Ulaştırma Maliyetleri Açısından Değerlendirilmesi, SDU Faculty of Arts and Sciences, Journal of Social Sciences, May 2012, No:25, pp.231-240. S.234

Türkiye-Ermenistan sınırının kapalı ve açık olması durumlarına göre yakıt maliyetleri, gümrük maliyetleri ve diğer maliyetler önemli farklar sergilemektedir. Buna göre sınır kapılarının kapalı olmasından halinde toplam ulaştırma maliyeti 2.277,23 ABD Doları iken, sınır kapılarının açık olması halinde ise bu oran 1.426,91 ABD Dolarına düşmektedir. Bu maliyetlerin dışında ticarete akışkanlık ve sınır ticaretinin hacmi açısından sınır kapılarının kapalı veya açık olması sonuçlarını tartışılmaz bir şekilde dış ticareti etkilemektedir.

Tablo II: Türkiye – Ermenistan ticari ilişkileri (Bin ABD Doları)

Yıllar	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin İthalatı	Ticaret Hacmi	Ticaret Dengesi
1992	3.429	124,9	3.553,9	3.304,1
1993	4.148	319,2	4.467,2	3.828,8
1994	-	-	-	-
1995	-	-	-	-
1996	-	-	-	-

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, 2014

1918 Birinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığına kavuşan Ermenistan Osmanlı yönetimi ile olan çatışmalı süreci Cumhuriyetin kurulması ile son bulmakla beraber, sınırlı ticari ve politik ilişkileri olmuştur. Ermenistan'ın 1920 Rusya'ya dâhil olması ve İkinci Dünya Savaşı sonrası Rusya'nın Komünizm rejimi ile demir perdenin arkasına yer alması ticari ilişkileri tamamıyla sonlandırmıştı. 1991 yılında tekrar bağımsızlığını elde eden Ermenistan Türkiye ile ticari ve siyasi ilişkilerinde ilerlemeler sağlamıştır. Ne var ki 1993 Karabağ sorunu ile ticari ilişkiler yeniden dondurulmuştur. Ayrıca Ermenistan'ın 1915 olaylarından dolayı uluslararası alanda Türkiye'ye karşı yürüttüğü politika nedeniyle bölge sürekli bir politik gerilim süreci içerisinde bulunmakta ve bunun sonuçları en çok Orta Aras havzasında ekonomi üzerinde etkisini göstermektedir. Bölgede siyasi bağlamda olumlu gelişmeler olması halinde bölgenin ekonomik aktiviteleri üzerine olumlu etki yapacaktır (Aussenministerium, 1998:2-68).

4. Aras Nehri ve Orta Aras Havzasının Geleceği

Aras nehri ve Hazar denizi bölgenin önemli doğal zenginlik kaynağı olarak bölge ülkeleri açısından özel bir dikkat ve stratejik öneme sahip olmaktadır (Tasam, 2005:1-32). Özellikle Aras nehri ve nehrin geçtiği havza Türkiye ile Azerbaycan arasında stratejik öneme sahiptir. Azerbaycan ise Türkiye'nin Orta Aysa Türki Cumhuriyetlere açılan stratejik bir noktada yer aldığından dolayı Nahçıvan dışında doğrudan bir sınırı olmasa da anahtar bir konumdadır. Bundan dolayı Orta Aras havzasındaki ekonomik, siyasi ve sosyal değişimler büyük bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda Türkiye açısından bu bölgede siyasi çıkarlar ve Azerbaycan ile olan tarihi ve kültürel bağlardan dolayı ekonomik çıkarlar ikinci planda gelmektedir. Öte yandan Aras Nehri Türkiye, Ermenistan ve Nahçıvan özerk cumhuriyeti arasında bir doğal sınır çizdiği gibi bu doğal sınırlar aynı zamanda özellikle Ermenistan ile Türkiye arasında sınır problemlerinin oluşmasını engellemiştir (Öngör, 1961:604).

Aras nehri ve Aras havzası aynı zamanda bölge ülkelerinin ekonomik, siyasi ve sosyokültürel yapılarını şekillendiren bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla Aras havzası bir medeniyet için gerekli olan su, verimli toprak, zengin bir flora ve fauna sunması sayesinde bölgedeki sorunlara rağmen bu havza yaşana insanları refah seviyesi diğer bölgelere göre oldukça yüksektir (Aras, 2005:137).

Aras nehri ayrıca mevsimsel değişim ve yağışlara bağlı olarak yazın incelmekte ve ilk baharda suyu artmaktadır. Ancak bu değişim istikrarlı bir süreç göstermektedir. Başka bir deyişle nehir hiçbir dönemde kurumadığı gibi, su baskınlarına ve çevresine zarar verecek aşırı dalgalanmalara yol açmamaktadır. Bu bağlamda Orta Aras havzası sel sularının sebep olduğu herhangi bir doğal felaket yaşamadığı gibi aşırı soğuk veya aşırı sıcaklık gibi zararlı iklim etkilerinden uzak olup, her mevsimde katlanılabilir ılıman bir iklim yapısı sergilemektedir. Bu da havzanı tarım çiftçisine ayrı bir avantaj sağlamaktadır. Bunun gelecekte bu şekilde devam edebilmesi için doğal dokunun korunması ve kentleşmenin bilinçli ve programlı yönetilmesi gerekmektedir (Orman Bakanlığı, 2016).

Aras havzası özellikle kurak ve soğuk bir bölge olan bu coğrafi alanda farklı bitki ve hayvan çeşidi için adeta doğal koruma ve gelişme alanı görevi yerine getirmektedir (Atlas, 2007:77). Evliya Çelebi seyahatnamesinde Aras nehrinin Kağızman'ın iklimini ılımanlaştırdığını yazmıştır. (Çelebi, 2005)

Diğer yandan Aras nehri aynı zamanda ülkeler arasındaki rekabetin ve iş birliğinin temel odak noktasında yer almaktadır. Türkiye'nin inşası devam eden "*Sarıkamış Karakurt Barajı*" Türkiye'den doğan nehrin hidroelektrik üretiminde de değerlendirilmesi hedeflenmektedir. (Kars Manşet, 29.09.2014) Aynı şekilde İran ve Ermenistan Aras nehri üzerinde Alman Hükümetin de ortak olduğu bir konsorsiyum aracılığıyla ortak bir baraj projesi geliştirmektedirler. Böylece Aras nehri bir yandan ülkelerarası bir iş birliği ve proje ortaklığına konu olurken, diğer yandan Türkiye ve Azerbaycan gibi bölgenin güçlü ülkeleri ve İran ve Ermenistan arasında bir rekabete

konu olmaktadır (GTAI;2017). Ayrıca Karakurt barajı bölge için bir yandan önemli bir ekonomik değer (enerji) yaratırken, diğer yandan orta Aras havzasının doğal flora ve faunası için bir tehdit oluşturmaktadır. Bu durum İran ve Ermenistan'ın planladıkları baraj içinde geçerlidir (Kılıç, 2015:318).

Bir bölgenin coğrafik yapısı, flora ve fauna karakterleri ve iklimi arasında yoğun bir karşılıklı etkileşim söz konusudur. Özellikle de iklim bu süreçte temel belirleyici ve diğer flora ve faunanın gelişimi ve çeşitliliği üzerinde baskın bir etkiye sahiptir. Orta Aras Havzasında özellikle İğdır Ovası ve Aras Nehrin geçtiği Kağızman Vadisi ılıman bir iklime sahiptir. Ancak yapılan ölçümlere göre bu alanda yıllık ortalama nem oranı düşüktür. Buna karşılık yıllık buharlaşma miktarı yüksektir. Bu durumda bu alanlardaki tarım alanlarının sulamaya daha çok gerek duyduğu ve bu gerçekleşmediği zaman verimlerinin düşeceği görülmektedir. Bu çerçevede havzanın su kaynaklarının barajlarla belirli bir gölgede toplanması diğer bölgeleri için birçok olumsuz etkiyi beraberinde getirecektir. Bundan dolayı nehrin doğal akışına yapılan müdahaleler sonucu ortaya çıkabilecek olumsuz durumlara karşı önlemler alınmalı ve sulama imkânları açısından alternatif çözümler geliştirilmelidir (Karaoğlu, 2014:1-8).

5. Orta Asya Havzasının Korunmasında Ekonomik ve Kurumsal İşbirliğinin Önemi

Aras havzası ve özellikle de orta Aras havzası Türkiye ile Türki cumhuriyetleri arasında jeopolitik, jeo-stratejik, jeo-ekonomik açıdan önem arz eden ve başta enerji, ulaşım ve ticari akımlar için bir geçiş güzergâhı olması özellikleriyle hayati bir öneme sahip olmaktadır (Hasanov, 2010:76). Orta Asya Havzası hâlihazırda bölgenin tarıma elverişli ve doğasıyla en gözde alanı olma özelliğini korumaktadır. Ancak bu mevcut durumun tahribatına yönelik birçok olumsuz durum yaşanmaktadır. Bu bağlamda havzanın geleceği konusunda tarafların uzmanlardan oluşan çalışma grupları kurması ve destek vermesi gerekmektedir. Aslında, Orta Aras Havzasının geleceği başta bölge ülkeleri arasındaki ilişkilere ve diğer birçok etmene bağlıdır. Gelecekte nasıl bir şekil alacağı da bu etmenlerin ne yönde bir gelişme göstereceğine ve iş birliğine bağlıdır. Bu etmenler şu ana başlıklar şeklinde sıralanabilir:

- Bölgedeki su kaynakları ve tarım alanlarının korunmaya alınmasına yönelik çalışmaların yapılması ve bu alanların rehabilitasyonu.
- Köyde kente göçün azaltılmasına yönelik alt iyileştirmelerin yapılması edilmesi ve göçle gelen nüfusun konut ihtiyaçlarının tarım alanına zarar verilmeyecek şekilde kurulmasına yönelik çalışmaların yapılması.
- Türkiye ve Ermenistan'ının 1915 olaylarına yönelik alacağı tutumların çözüme kavuşturulması
- Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki sınır sorunları, Dağlık Karabağ sorunu ve buna bağlı çıkmaza giren ekonomik ve siyasi sorunların yönü ve muhtemel çözüm imkânlarına yönelik ortak çalışmaların yapılması
- Rusya ve Ortadoğu bölgesinde gelişen siyasi ve sosyal değişmelerin getireceği sonuçların bölge üzerine etkilerinin olumlu yönde olmasına yönelik çalışmaların yapılması.

Aslında Orta Aras Havzasının karşı karşıya olduğu sorunlar dünya genelinde var olan sorunlarla benzerlik göstermektedir. Başka bir ifadeyle, Orta Aras Havzasının karşı karşıya kaldığı çevresel, ekonomik ve siyasi sorunlar dünya genelinde artan benzer sorunlarla aynı yönde bir tablo sergilemektedir. Dünya genelinde hızlı bir kentleşme, çevre tahribi ve özellikle Asya kıtasında ülkeler ve toplumlar arasında siyasi gerilim artmaktadır. 2007 yılında Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu raporuna göre hızla kentleşme sonucu son 20 yılda dünya nüfusunun yarısı kentlere yerleşti. Bu da kentlerin kurulduğu alanlarda yeşil alanların, tarım arazilerinin ve bitki

örtüsü ve hayvan popülasyonunun azalması ve hatta kimi bölge ve alanlarda yok olması ile sonuçlanmaktadır (Quigley, 2009:115).

Ayrıca, doğal kaynakların ve dengenin hızla artan kentleşme ve göçle bozulması beraberinde birçok ekolojik ve sosyoekonomik/sosyokültürel uyum sorunları/ yeni denge gereksinimlerini beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki girişimlerin sorunların çözümünde etki yapacak nitelikte olacağı öngörmekteyiz (Alpagu, 2015):

- Türkiye, Azerbaycan (Nahçıvan) ve Ermenistan arasında havzanın karşılıklı korunması ve geliştirilmesine yönelik ortak projelerin geliştirilmesi veya bu yöndeki olumlu diğer adımların atılması
- Kurumlarla arası iş birliği, örneğin İğdır Üniversitesi, Nahçıvan Üniversitesi, Bakü Üniversitesi, Kafkas Üniversitesi, DSİ, devlet üretme çiftliği, TOKİ, tarım bakanlığı, turizm bakanlığı, göç idaresi, valilik, belediye ve çevre bakanlığı arasındaki eş uyum ve proje ortaklığı
- Havzanın fauna ve florası konusunda uzmanlaşmış bilim insanlarının proje çalışmaları ve bu alandaki uzmanları proje üretmeye yönelik maddi ve bilimsel teşviklere ağırlık verilmesi.
- Yok olma tehdidi altında bulunan bitki ve hayvanların özel koruma alanları oluşturulması ve üretilmesi. Üretilenlerin ise havzanın korunma altına alınmış alanlarında tekrar doğaya adaptasyon projeleri çerçevesinde entegre edilmesi.
- Havzanın fauna ve florası ve diğer çıktılarının patent hakkı ile garanti altına alınması.
- Reklam ve tanıtım faaliyetleri ile havzanın ürünlerinin bölge geneline ve dış dünyaya daha iyi tanınmasının sağlanması. Böylece bölgenin üreticileri başta kârlılık ve daha çok müşteri gibi birçok avantajı elde edeceğinde üretim alanlarını koruma ve üretmeye devam konusunda daha istekli olacağı öngörülebilir.
- Bölgenin doğal, turistik ve tarihi alanlarının tanıtımı ve korunmasına yönelik çalışmaların yapılması.

Burada diğer bir gerçeğe de dikkat çekmek gerekmektedir; kentleşme ve büyüme birlikte gerçekleşen ekonomik bir olaydır. Hiçbir ülke nüfusun önemli bir oranı kente göç etmeden sanayileşememiştir. Kentler her şeyden önce mal ve hizmetlerin üretim sürecinde maliyet düşürücü ve yenilik getirici birçok avantajı bünyesinde barındırmaktadır. Ancak kentleşme süreci ekonomik, çevresel ve sosyolojik olarak iyi yönetilmediği zaman negatif dışsallıkları sağladığı olumlu gelişmeleri gölgede bırakabilir. Bu durum özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından önemlidir. Çünkü bu ülken nüfuslarının önemli bir kısmı tarım ile uğraşmakta ve tarımsal gıdaların büyük çoğunluğu ülkenin tarım alanlarında elde edilir. Ancak kentleşme ile birlikte bu alanlar daralır ve alternatif gelir kaynakları ve ürün yetiştirme imkânları geliştirilmediği zaman ülke hem gelir kaybı yaşar hem işsizlik artar ve en önemlisi tahıl, gıda ve hayvansal ürünlerde ihracat yapan bir ekonomiden ithalat yapan dışa bağımlı bir ekonomiye dönüşebilir (Spence, Annez, Buckley, 2009:125).

Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere şehirleşme ile çevresel faktörler ve tarım arazilerinin durumunda krizlere yol açabilecek kadar önemli sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda Türkiye açısından başka bir sorununda etkisi ön plana çıkmaktadır. Özellikle kırsal kesimdeki insanların tarım ve hayvancılığı bırakıp kent merkezlerine göç etmeleri iki sorunu beraberinde getirmektedir. Bu sorunlardan biri kırsal kesimdeki tarım ve hayvancılığın azalması ve dolayısıyla bu alandaki üretimin sekteye uğramasıdır. Diğer ise kente göç eden insanların yerleşim sorunlarıdır. Özellikle Orta Aras Havzasında kentlerin ova ve verimli alanlarda kurulmuş olması sorunu daha ağırlaştırmaktadır. Böylece kırsal kesimden şehre bir göç gerçekleştiği zaman kırsal alandaki araziler âtil duruma düşmekte ve şehir çevresindeki tarım arazileri de imara açılmaktadır. Böylece kentleşme sonucu bir yandan kırsal alanlardaki

araziler atıl duruma düşer ve hayvancılık zayıflar, diğer yandan giderek genişleyen şehir alanları ovalardaki tarım arazisini ortadan kaldırır. Böylece ülkenin tarım ve hayvancılığı aynı ölçülerde gerilerken, kentlerde çarpık yapılaşma, çevresel sorunlar ve sosyoekonomik sonuçlar meydana gelmektedir. Bu durum özellikle orta Aras havzasında görülen bir gerçekliktir. Orta Aras Havzasının Türkiye açısından özel önemi ise yüzölçümü 3588 km² olan Iğdır ovasının ve Türkiye'nin en yüksek dağı olan Ağrı Dağının aynı bölgede olmasıdır. Bu ovada bölgenin önemli oranda meyve-sebze ve tahılları üretilmektedir (TÜİK, 2013).

Konuya bu çerçevede bakıldığında küreselleşen ve kentleşmenin hızla arttığı bir çağda orta Aras havzasının verimli tarım alanlarını kentleşmenin etkisinde tamamen korumak zor bir seçenek olarak kabul etmek gerekmektedir. Bu bağlamda planlı kentleşme ve alan yoğunlaşması yoluyla tarım alanlarının verimleri artırılabilir ve imara açılan alanların seçiminde tarım alanlarının daha az işgal edilmesine yönelik projeler geliştirilebilir.

6. Sonuç Değerlendirmesi

Orta Aras Havzası tarımsal, coğrafik, tarihi, sosyoekonomik zenginlik gibi birçok avantajının yanı sıra çok boyutlu ve karmaşık nedenlerden ileri gelen bazı ekonomik, siyasi ve çevre sorunlarını bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda tarihi, ekonomik, siyasi, coğrafik ve uluslararası boyutları olan bu sorunlar ancak bütün bu etmenlerin ortak bir payda çerçevesinde kurulacak bir denklemler sisteminin devreye girmesi ile çözüm yönünde bir gelişme süreci içerisine girebilir.

Asya ile Avrupa arasında kilit bir coğrafik konumda olan Orta Aras Havzası tarih boyunca da İpek Yolunun geçtiği bir alan olarak ön plana çıkmıştır. Havza günümüzde de stratejik önemini korumaktadır. Öte yandan, havzanın doğal dengesini yakından ilgilendiren fauna ve florasını etkileyen çevre ve habitasyon sorunları alanın avantajlarını azaltmaktadır. Havzanın bölge ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar bu sorunların çözümü konusundaki çalışmaları olumsuz etkilemektedir.

Aras Nehrinin beslediği Orta Aras Havzası tarıma elverişli toprağıyla günümüzde de ekonomik ve stratejik önemini korumaktadır. Havzanın fauna, flora, su kaynakları ve tarımsal alanlarını tehdit eden çevresel ve kentsel sorunları bu alanın geleceği için bölgedeki ülke ve kurumları önlemler almaya zorlamaktadır. Iğdır Ovası ve Aras Nehrinin kaynağını bünyesinde barındıran Türkiye açısından orta Aras Havzasının korunması yönünde önemli görevler düşmektedir.

Ermenistan'ının Türkiye ve kardeş ülke Azerbaycan ile olan sorunlarının kısa ve orta vadede çözülememeği gerçeğinde yol çıkarak havzanın doğal yapısının tüm bölge ülkelerinin yer alacağı ortak projeler aracılığıyla gerçekleşmeyeceği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda ülkeler ikili anlaşmalar yapabilir veya her bir ülke kendi sınırları içerisindeki bölümde etkin ve koruyucu projeler geliştirebilir.

Orta Aras Havzasının karşı karşıya kaldığı sorunların çözümü için ayrıca Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler ve NGO'lar ile ortak projeler geliştirilebilir. Nihai hedef bölgenin doğal zenginlikleri ve kendisine has özelliklerini korumak olduğunda bu alanda yapılacak her türlü iyileştirmeye ve korumaya destek verilmelidir. Çünkü tahrip olan bir doğanın yeniden hayat bulması günümüz şartlarında çok uzak bir ihtimaldir.

REFERENCES

- Acar, Ziya Zakir; (2010), Her Yönüyle Iğdır, Arkadaş Basım Sanayi, Ankara.
- Armstrong, R. L. (1974). Hypotheses: Why? When? How? Phi Delta Kappan, 54, 213-214

- Aras Osman, (2005), Azerbaycan Ekonomisi Ve Yatırım İmkanları, Azerbaycan Türk Sanayici
- ve İşadamları
- Aktüel Arkeoloji, Demir Çağında Ön Aysa ve Urartu Krallığı, Sayı: 02.20.2012, S. 68-81
- Beynelhalk Cemiyeti (TÜSİAB) Yayınları, Bakü
- Alpogu, Hasan, Yüreğim Yeşil İğdir'da Kaldı, Anadolu Gazetesi, 29 Eylül 1999
- Alpogu, Hasan, (2015), 1980'DEN 2015'e İğdir'in Ekonomik ve Sosyokültürel Değişimi
- Atlas Dergisi, (2007), Kars-İğdir, Aras'ın Kuşları, Atlas Dergisi Eylül 2007 Sayısı
- Aussenministerium (1998), Armenische Behauptungen Und Historische Tatsachen , Zentrum
- Für Strategische Forschungen – 1998, Ankara
- Bala, Mirza; (1991), “Erdebil”, İslam Ansiklopedisi C.IV, Türk Diyanet Vakfı Yayınlar, İstanbul
- Belli, Oktay; Fahriye Bayram, Yaşar Çoruhlu, Vedat Akçayöz, Yıldırım Öztürkan, (2014), Ani
- Erentöz Cahit, (1954), Aras Havzası Jeolojisi, Cilt V Sayı 1-2 Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni, Ekim 1954
- GTAI, (2017), Armenien- Ausgewählte Projekte in der Stromwirtschaft Stand: Januar 2016, www.gtai.de / erişim 12.11.2017
- Selçukluların 1064 Yılında Anadolu'yu Kars'tan Fetihlerinin 950. Yılı Anısına, Omsan Matbaa San. Tic. A.Ş., İstanbul.
- Belli, Oktay; (2007), “Erken Demir Çağı'nda Ani”, Kars II. Kent Kurultayı, Scala Basım Yayın Tanıtım San. ve Tic. Ltd. Ş., İstanbul. ss.76-90.
- Belli, Oktay; (2007), “M.Ö. I. Binyılın İlk Yarısında Urartu Krallığı ile Kars Bölgesi Arasındaki Siyasal ve Kültürel İlişkiler”, Kars II. Kent Kurultayı, Scala Basım Yayın İstanbul. Belli, Oktay; (2011), “Yoncatepe Kalesi ve Mezarlığı”, Tarih Öncesinden Demir Çağı'na
- Anadolu'nun Arkeoloji Atlası, İstanbul, ss.440-441
- CEYLAN, Alpaslan, KAĞIZMAN'DA TARİHİ VE ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR,
- Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Journal of the Institute of Social Sciences Sayı
- Number 1, Bahar Spring 2008, 73-92
- Çelebi, Evliya, (2005), Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Yayına Hazırlayan Hasan Selim Hacıoğlu, İskele Yayıncılık, İstanbul
- Çilingiroğlu A. (1994), Urartu Tarihi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 77
- Bornova, 67- 68
- Demircan, Mesut, DEMİR, Ömer, ATAY, Hakkı, ESKİOĞLU, Osman, YAZICI, Başak,
- Gürkan Hüdaverdi, TUVAN, Arzu, AKÇAKAYA, Alper, Yeni Senaryolara Göre Türkiye Akarsu Havzalarında İklim Değişikliği Projeksiyonları, TÜCAUM - VIII. COĞRAFYA
- EMPOZYUMU, 23-24 EKİM 2014, Ankara
- Deniz, Ahmet, Orta Aras Havzası'nda tarihi yollar: bölgedeki kültürel ve ekonomik etkileşimler, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, KAÜ İİBF Dergisi,

- Cilt 6, Sayı 9, 2015
- GTAI, (2017), Armenien- Ausgewählte Projekte in der Stromwirtschaft Stand: Januar 2016,
- www.gtai.de / erişim 12.11.2017
- Karaoğlu Mücahit, (2014), Agricultural Meteorological Properties of Aras Basin in Turkey,
- Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi, Turk J Agric Res, (2014) 1: 1-8,
- Kars Manşet, (2014), Aras nehri üzerine yapılacak “Sarıkamış Karakurt barajı” projesi hayata geçiyor, 29.09.2014
- Kılıç, Dicle Tuba, (2015), Aras Nehri, İstanbul
- Orman Ve Su İşleri Bakanlığı, Yukarı Havza Sel Kontrolü Eylem Planı, 2013-2017Çetin, Kenan; (2014), Selçuklu Medeniyeti Tarihi, Hazine Yayınları, İstanbul
- Öngör Sami, (1961), Coğrafya Sözlüğü, İstanbul, s. 604.
- Özgül Oktay, (2011), Eskiçağda (Yukarı) Aras Vadisi, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi
- Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Erzurum
- Orman Ve Su İşleri Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, İklim Değişikliği, Taşkın ve
- Kuraklık Yönetimi Faaliyetleri Raporu 2016
- Spence M, Annez Mc, Buckley R, (Editors), (2009), Urbanization and Growth, The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank,
- Washington, DC
- Tasam, (2005), Avrupa Birliği ve Hazar Bölgesi Jeopolitik Araştırma Raporu, Stratejik Rapor
- No: 3, Şubat 2005
- TEMA, (2011), Türkiye'nin Tatlı Suları, TEMA Bülten 2011
- TÜİK, (2013), Seçilmiş Göstergelerle Iğdır, TÜİK, Ankara
- Quigley, John M., Urbanization, Agglomeration, and Economic Development, 2009 The
- International Bank for Reconstruction and Development /The World Bank, Washington, DC
- Venables Anthony J. (2009), Rethinking Economic Growth in a Globalizing World: An Economic Geography Lens, The International Bank for Reconstruction and Development /The World Bank, Washington, DC
- Iğdır Ticaret Odası
- Tarım Bakanlığı Yıllık Raporları
- TÜİK Veri Bankası
- Tarım Bakanlığı, <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Tarim-Havzaları/Tarim-Havzaları-Haritaları>
- Türk Dış Ticaret Verileri
- Yerel Basın ve Ticaret Odaları Raporları